

BAŠTINSKE USTANOVE I NJIHOV DOPRINOS ZNANOSTI

mr. sc. Anuška
Deranja Crnokić

Ministarstvo kulture i medija RH
Runjaninova 2
HR-10000 Zagreb
anuska.deranja-crnokic@min-kulture.hr

Stručni rad
UDK 02::069::930.25>:001

U radu se donose bitne odrednice za znanstveno djelovanje baštinskih ustanova kao što su nužni infrastrukturni kapaciteti, poticanje međuinstitucijske suradnje, važnost izdavačke aktivnosti i mogućnosti koje donosi proces digitalizacije. U razmatranju doprinosa znanosti bitno je sagledati i ulogu Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske koje kontinuirano podupire arhivsku, knjižničnu i muzejsku djelatnost u Republici Hrvatskoj.

Ključne riječi: *baštinske ustanove, arhivi, knjižnice, muzeji, digitalizacija, međuinstitucionalna suradnja.*

UVOD

Tema kolokvija *Znanost u funkciji kulturne baštine* poticaj je za promišljanje o baštinskim ustanovama i njihovu doprinosu znanosti, kao i sagledavanju uloge Ministarstva kulture i medija usmjerene na snažno i kontinuirano podupiranje arhivske, knjižnične i muzejske djelatnosti u Republici Hrvatskoj.

Kada govorimo o djelovanju baštinskih ustanova, mislimo na djelatnosti arhiva¹, knjižnica² i muzeja³ koji su stoljetni čuvari nacionalne kulturne i prirodne baštine. Osim primarnih aktivnosti prikupljanja, čuvanja i skrbi o raznovrsnoj građi, upravo prikupljena građa, stručna i znanstvena obrada te prikupljena znanja trajni su resursi za mnoga daljnja stručna i znanstvena istraživanja.

O počecima i tradiciji organiziranog čuvanja, zaštite, dostupnosti i prezentacije građe koja se danas nalazi u baštinskim ustanovama pisano je na raznim stručnim razinama te komunicirano na način da je i šira javnost upoznata s činjenicama da ta tradicija seže duboko u prošlost, od početaka organiziranog čuvanja arhivskog gradiva, organiziranog prikupljanja vrijedne knjižne građe te prikupljanja i sustavne stručne obrade muzejske građe.

Tijekom vremena, od inicijativa ponekad pokrenutih na temeljima entuzijazma pojedinaca ili manjih zajednica, uspostavljene su suvremene baštinske ustanove koje zauzimaju važno mjesto u društvu kao prostor razmjene informacija, ideja, znanja i novih spoznaja, područja susreta na kojem pojedinac ima izravan, neposredan dodir s kulturnom i prirodnom nacionalnom i općeljudskom baštinom. Može se reći da je arhivskoj, knjižničnoj i muzejskoj djelatnosti, s manjim specifičnostima i razlikama, zajedničko prikupljanje građe, istraživanje, stručna i znanstvena obrada, sistematizacija građe/gradiva u zbirke, fondove, provedba mjera zaštite i osiguravanje dostupnosti te predstavljanje građe široj javnosti.⁴ Upravo stoga građa baštinskih ustanova i prikupljena znanja dodatni su poticaj razvoju i unaprjeđenju znanstvenih i umjetničkih djelatnosti. U daljnjem tekstu sagledat će se najvažnije odrednice za znanstveno djelovanje baštinskih ustanova kako bi se njihova pozicija osnažila, a društveno odgovorno djelovanje usmjerilo prema što većoj vidljivosti i dostupnosti podataka i rezultata istraživanja.

OSVRT NA BITNE ODREDNICE ZA ZNANSTVENO DJELOVANJE BAŠTINSKIH USTANOVA

Infrastrukturni kapaciteti

Jedan od osnovnih preduvjeta za uspješno djelovanje baštinskih ustanova, uključujući i znanstveno djelovanje, jest osiguranje infrastrukturnih pretpostavki kako bi građa

o kojoj skrbe bila na odgovarajući način zbrinuta, u uvjetima koji su primjereni za njezino dugoročno očuvanje, što ujedno implicira očuvanje građe koja je temelj za buduća stručna i znanstvena istraživanja. Osim odgovarajućeg zbrinjavanja drugi je važan preduvjet za uspješno djelovanje baštinskih ustanova osiguravanje pretpostavki za što širu i kvalitetniju dostupnost građe te njezinu odgovarajuću prezentaciju zainteresiranoj javnosti.

U proteklom razdoblju mnogo je investicijskih projekata na nacionalnoj razini sufinanciranih u sklopu Javnog poziva u kulturi – Programi gradnje, rekonstrukcije i opremanja kulturne infrastrukture bilo usmjereno na izgradnju suvremenih zgrada arhiva, knjižnica i muzeja ili na njihovu nadogradnju i opremanje.⁵ Valja istaknuti da su iznimno važna i ulaganja u infrastrukturne kapacitete usmjerene na osuvremenjivanje širokog spektra djelovanja kako bi baštinske ustanove bile u skladu s novim tehnologijama, s osobitim naglaskom na osuvremenjivanje infrastrukture usmjerene na digitalizaciju građe i suvremene metode istraživanja.

Važno je naglasiti da su pojedine zgrade u kojima su smješteni arhivi, knjižnice i muzeji znatno oštećene u potresima u 2020. godini koji su pogodili središnju Hrvatsku te da u velikom postotku imaju status kulturnog dobra. Njihova obnova financira se iz Fonda solidarnosti Europske unije (FSEU) i Mehanizma oporavka i otpornosti (MOO) u okviru Nacionalnog plana oporavka i otpornosti 2021. – 2026. (NPOO), unutar investicije C6.1. R1-I2 Energetska obnova zgrada – Obnova zgrada oštećenih u potresu s energetskom obnovom. Dodatni je izazov bila provedba evakuacije i zbrinjavanja građe prema zahtjevima struke te osiguranje izdvojenih, sigurnih i primjerenih privremenih čuvaonica kao preduvjet provedbe konstrukcijske obnove zgrade ključne za njezino očuvanje, stabilnost i otpornost na moguće buduće potrese, a potom i cjelovitu obnovu. Nastavak obnove koja će svakako unaprijediti infrastrukturu pojedinih baštinskih institucija obuhvaćen je Nacionalnim planom oporavka i otpornosti 2021. – 2026. provedbom investicije C6.1. R1-I3 Energetska obnova zgrada sa statusom kulturnog dobra⁶ kao i investicije Unaprjeđenje digitalne infrastrukture i usluga javnog sektora razvojem nacionalnog arhivskog informacijskog sustava i jačanjem nacionalne mreže arhiva.

Oснаživanju infrastrukturnih kapaciteta baštinskih ustanova doprinijeli su brojni projekti izrade pripreme dokumentacije, obnove i revitalizacije sufinancirani programima Unije u razdoblju 2014. – 2020., a čiji nastavak vidimo u novom Višegodišnjem financijskom okviru 2021. – 2027. godine⁷ u sklopu kojega je javno objavljen poziv na dostavu projektnih prijedloga „Obnova javne kulturne infrastrukture”. Cilj je poziva omogućiti energetsku obnovu i modernizaciju, odnosno obnovu i/ili opremanje zgrada javne kulturne infrastrukture.⁸

¹ Registar arhiva: <https://min-kulture.gov.hr/eu-kultura/izdvojena-lijevo/kulturne-djelatnosti-186/arhivska-djelatnost-362/registar-arhiva/532>

² Upisnik knjižnica u Republici Hrvatskoj: <https://upisnik.nsk.hr/upisnik-knjiznica/1/imenik/index.php>

³ Upisnik javnih i privatnih muzeja u Republici Hrvatskoj: <https://upisnik.mdc.hr/>

⁴ Više o približavanju arhivske, knjižnične i muzejske djelatnosti u: Ishodišta za proučavanje međuodnosa baštinskih ustanova u 20. stoljeću: počeci teorijskih promišljanja, *Libellarium: časopis za istraživanja u području informacijskih i srodnih znanosti*, Vol. 3 No. 2, 2010.

⁵ Podaci o financiranju dostupni su na mrežnim stranicama: <https://min-kulture.gov.hr/financiranje/16275>

⁶ <https://min-kulture.gov.hr/vijesti-8/nacionalni-plan-oporavka-i-otpornosti-2021-2026/objavljen-poziv-na-dodjelu-bespovratnih-sredstava-energetska-obnova-zgrada-sa-statusom-kulturnog-dobra/23591>

⁷ <https://strukturnifondovi.hr/eu-fondovi/eu-fondovi-2021-2027/>

⁸ Više na: <https://min-kulture.gov.hr/vijesti-8/objavljen-poziv-na-dostavu-projektnih-prijedloga-obnova-javne-kulturne-infrastrukture/24872>

Međuinstitucijska suradnja

Uz osnovne infrastrukturne pretpostavke za unaprjeđenje kulturnog, stručnog i znanstvenog djelovanja baštinskih ustanova od najvećeg je značaja poticanje njihove uske suradnje kao i suradnja s drugim relevantnim institucijama, sveučilištima, institutima i udrugama kako bi se postiglo nadopunjavanje, razmjena iskustava, ideja, informacija, novih spoznaja te usavršio zajednički projektni rad.

Svjesno važnosti projektnog rada, Ministarstvo kulture i medija u sklopu Javnog poziva u kulturi za muzejsku djelatnost pokrenulo je 2022. godine potprogram međumuzejske i međuinstitucionalne suradnje, koji je otad dio programskih aktivnosti navedenog natječaja⁹. Potprogramom međumuzejske i međuinstitucijske suradnje podupire se priprema i realizacija većih tematskih interdisciplinarnih projekata u kojima sudjeluje muzej prijavitelj uz još dvije ili više muzejskih ili drugih kulturnih ustanova (knjižnice, arhivi, centri za kulturu, pučka otvorena učilišta), udruga ili organizacija, dakle najmanje tri partnera. Cilj je tog potprograma, na temelju dogovorene suradnje, uspostaviti snažniju međumuzejsku i međuinstitucionalnu suradnju, ponuditi kulturne sadržaje u skladu sa suvremenim muzeološkim i drugim stručnim dosezima, pridonijeti većoj vidljivosti muzeja i muzejske djelatnosti, kao i djelatnosti partnera u programu te potaknuti stručna i znanstvena istraživanja. Podržane su aktivnosti koje uključuju pripremu i realizaciju većih, sveobuhvatnih izložbi, publikacija, digitalnih sadržaja, edukacijskih sadržaja, stručnih i javnih događanja i slično¹⁰. Usto se navedenim aktivnostima osnažuju stručni kapaciteti djelatnika ustanova razvojem i integracijom znanja na temelju projektnog rada te razmjene primjera dobrih praksi. Ministarstvo tom potprogramu posvećuje posebnu pažnju te se u skorašnjem razdoblju očekuju zamjetni rezultati.

Izdavačke aktivnosti

Neophodan dio znanstvene djelatnosti baštinskih ustanova, važan za predstavljanje novih spoznaja, izdavačke su aktivnosti kojima se omogućuje javna dostupnost rezultata znanstvenih istraživanja kao i umjetničkog stvaralaštva.

Od samih početaka istraživanja arheoloških nalazišta na našem području, koja su bila i povod osnivanja pojedinih arheoloških muzeja u Hrvatskoj,¹¹ njihovo djelovanje prati izdavanje arheoloških časopisa, od kojih neki u kontinuitetu izlaze do danas, primjerice *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* pokrenut 1870. godine ili *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* pokrenut 1878. godine i drugi. Danas važan doprinos izdavaštvu u području arheologije daju vršni stručnjaci, znanstvenici koji djeluju u devet arheoloških muzeja¹² skrbeći o građi od osobitog značaja za Republiku

Hrvatsku, kao i u ostalim muzejima koji imaju ustrojene arheološke zbirke. Navedeni muzeji provode istraživanja, prikupljaju, obrađuju i prezentiraju arheološku građu, objavljuju stručne i znanstvene radove.

Kako kod arheoloških tako i kod ostalih muzeja općepoznata je i vrijedna spomena tradicija znanstvene djelatnosti. Za prirodoslovne muzeje možemo reći da je znanstvena djelatnost stara koliko i njihovo djelovanje. Uz izdavanje znanstvenih časopisa i znanstvene obrade građe, osobito u području prirodoslovlja, iznimno je važno sudjelovanje stručnih djelatnika baštinskih ustanova na raznim znanstvenim tuzemnim i inozemnim projektima koji na taj način izravno doprinose znanosti i njezinoj popularizaciji. Istovjetan je doprinos arhiva u području znanosti i izdavaštva u znanosti, koji se ogleda u nemjerljivom broju objavljenih članaka i publikacija o gradivu ili vezano za gradivo o kojemu arhivi skrbe.

Angažman baštinskih ustanova u području znanosti i umjetničkog stvaralaštva, publiciranja znanstvenih časopisa i časopisa za popularizaciju znanosti prepoznalo je prema važećoj kategorizaciji i Ministarstvo znanosti i obrazovanja,¹³ primjerice publikacije *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* (Arheološki muzej u Zagrebu), *Natura Croatica* (Hrvatski prirodoslovni muzej), *Portal*, godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda (Hrvatski restauratorski zavod), *Arhivski vjesnik* (Hrvatski državni arhiv), *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* (Hrvatsko knjižničarsko društvo) i dr.

Ministarstvo kulture i medija pruža kontinuiranu podršku baštinskim ustanovama u provedbi svih njihovih programskih aktivnosti, uključujući izdavačke, te sudjelovanju u suradničkim projektima s akademskom zajednicom. Stoga te ustanove, osim što su nepresušna baza podataka, odnosno izvori za istraživanje u širokoj lepezi znanstvenih područja (prirodnih, tehničkih, biotehničkih, društvenih, humanističkih, informacijskih i ostalih, kao i umjetničkog stvaralaštva) upravo zbog bogatstva i raznovrsnosti građe koja se čuva u arhivima, knjižnicama i muzejima i zastupljenosti predmeta svih oblika pojavnosti značajno doprinose razvoju znanosti.

K tomu valja istaknuti da se pravnim okvirom za napredovanja za stručna zvanja u području arhivske, knjižnične i muzejske djelatnosti potiče stručno usavršavanje i objavljivanje stručnih i znanstvenih radova koji se ovisno o djelatnosti boduju s ciljem napredovanja.¹⁴ Na takav se način potiče stručni i znanstveni razvoj zaposlenika u skladu s propisima koji uređuju arhivsku, knjižničnu i muzejsku djelatnost. Nerijetko su navedene ustanove, na temelju stručnog i znanstvenog rada na materijalu koji čuvaju, iznjedrile vršne znanstvenike, pa i akademike.

Unaprjeđenje tog segmenta može se postići intenzivnijom suradnjom s akademskom zajednicom na temama od zajedničkog i općeg društvenog interesa.

⁹ Više na: <https://min-kulture.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Javni%20poziv%202024/Upute%20za%20prijavitelje/008%20MUZEJSKA%202024...pdf>

¹⁰ Rezultati Poziva dostupni su na mrežnim stranicama Ministarstva kulture i medija: <https://min-kulture.gov.hr/financiranje/16275>

¹¹ Arheološki muzej u Splitu osnovan je 1820. godine radi istraživanja glasovite Salone te ima status jedne od najstarijih muzejskih ustanova u Hrvatskoj.

¹² Arheološki muzej Istre, Arheološki muzej Narona, Arheološki muzej u Splitu, Arheološki muzej u Zagrebu, Arheološki muzej Zadar, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika – Split, Arheološki muzej Osijek, Muzej antičkog stakla u Zadru, Muzej vučedolske kulture.

¹³ Pravilnik o uvjetima za izbor u znanstvena zvanja Nacionalno vijeće za znanost, visoko obrazovanje i tehnološki razvoj (Narodne novine br. 28/2017).

¹⁴ Pravilnik o stručnim arhivskim zvanjima i drugim zvanjima u arhivskoj struci te uvjetima i načinu njihova stjecanja (NN 104/19), Pravilnik o uvjetima i načinu stjecanja stručnih zvanja u knjižničarskoj struci (NN 107/21), Pravilnik o stručnim muzejskim zvanjima i drugim zvanjima u muzejskoj djelatnosti te uvjetima i načinu njihova stjecanja (NN 104/19).

Sl. 1. Digitalna platforma eKultura – sučelje početne stranice

Digitalizacija

Danas u novom digitalnom dobu kada informacijska i komunikacijska tehnologija ima vodeću ulogu, svjesno potrebe ponajprije očuvanja izvornika i digitalnih inačica, kao i važnosti približavanja kulturne baštine novim naraštajima koji odrastaju u digitalnoj stvarnosti, Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske uspostavilo je nacionalni informacijski sustav digitalne kulturne baštine u Republici Hrvatskoj eKultura¹⁵. Sustavom je omogućena bolja dostupnost digitalne i digitalizirane kulturne baštine, integrirano pretraživanje i pristup te trajna pohrana i zaštita. Javni portal eKultura središnja je točka pristupa digitaliziranoj i digitalno rođenoj građi baštinskih institucija usmjerena prema korisnicima putem udaljenog pristupa u Hrvatskoj, kao i bilo gdje u svijetu, a tomu uvelike doprinosi višejezičnost (platforma je strukturirana dvojezično na hrvatskom i engleskom jeziku). Putem portala kulturni se sadržaji otvaraju europskoj i svjetskoj zajednici, a pomoću nacionalnog agregatora propagiraju se sadržaji s portala eKultura na portal Europeana te postaju vrijedni izvori široj europskoj i svjetskoj znanstvenoj zajednici.

Za uspješnu provedbu navedenog projekta bilo je ključno uključivanje baštinskih partnerskih institucija iz zajednice arhiva (Hrvatski državni arhiv), knjižnica (Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu), muzeja (Muzej za umjetnost i obrt Zagreb) te imatelja i stvaratelja audiovizualnog gradiva (Hrvatska radiotelevizija). Na taj su način obuhvaćene sve sektorski specifične vještine, stručna znanja i iskustva nužna za kreiranje zajedničkog središnjeg sustava i e-usluga za korisnike svih baštinskih ustanova i pridruženih institucija.¹⁶

Kako bi se osiguralo dugoročno planiranje i koordinacija procesa digitalizacije partnerskih institucija, Ministarstvo

kulture i medija RH donijelo je Odluku o prioritetima za digitalizaciju kulturne baštine u sklopu projekta eKultura „Digitalizacija kulturne baštine”¹⁷ za Središnju dokumentaciju kulturne baštine Ministarstva kulture i medija i konzervatorskih odjela, Hrvatski restauratorski zavod, arhivsko gradivo državnih arhiva, knjižničnu građu javnih knjižnica, muzejsku građu i muzejsku dokumentaciju javnih muzeja te audiovizualnu građu Hrvatske radiotelevizije.

Prvi je put osmišljena i uspostavljena digitalna platforma koja podržava arhivsku, knjižničnu i muzejsku građu u formatu teksta, slike, audio, video i 3D zapisa. Osim naprednog pretraživanja prema pripadajućim metapodacima, podacima o zbirka i pridodanim temama digitalne tehnologije omogućuje se i povezivanje sadržaja poveznica putem polja Projekt / Vezani sadržaj. Obogaćivanje, povezivanje, odnosno produblivanje kulturnih sadržaja dodatnim sadržajima poput podatka o zaštiti iz Registra kulturnih dobara RH, podatka o povijesnim fotografijama iz javnih repozitorija ili georeferenciranih podataka o nepokretnim kulturnim dobrima, putem platforme eKultura omogućuje se stvaranje dodatnih vrijednosti, što doprinosi boljoj dostupnosti i iskoristivosti digitalnih sadržaja o kulturnoj baštini.

U skladu s trendovima na međunarodnoj razini platforma eKultura čini dostupnijom digitaliziranu i digitalnu građu ključnim dionicima, primjerice nastavnicima i profesorima u odgojno-obrazovnom procesu, kako bi se prezentirani sadržaji približili učenicima i studentima.

Treba istaknuti da su mogućnosti povezivanja pojedinih podataka i cijelih baza podataka o kulturnoj baštini uz pomoć novih tehnologija iznimno vrijedni istraživačima u svim znanstvenim područjima u svrhu inovacija i stvaranja dodatnih vrijednosti.

¹⁵ Više o projektu na: <https://min-kulture.gov.hr/eu-kultura/izdvojena-lijeva/kulturne-djelatnosti-186/digitalizacija-kulturne-bastine-9828/projekt-e-kultura-digitalizacija-kulturne-bastine/15548>

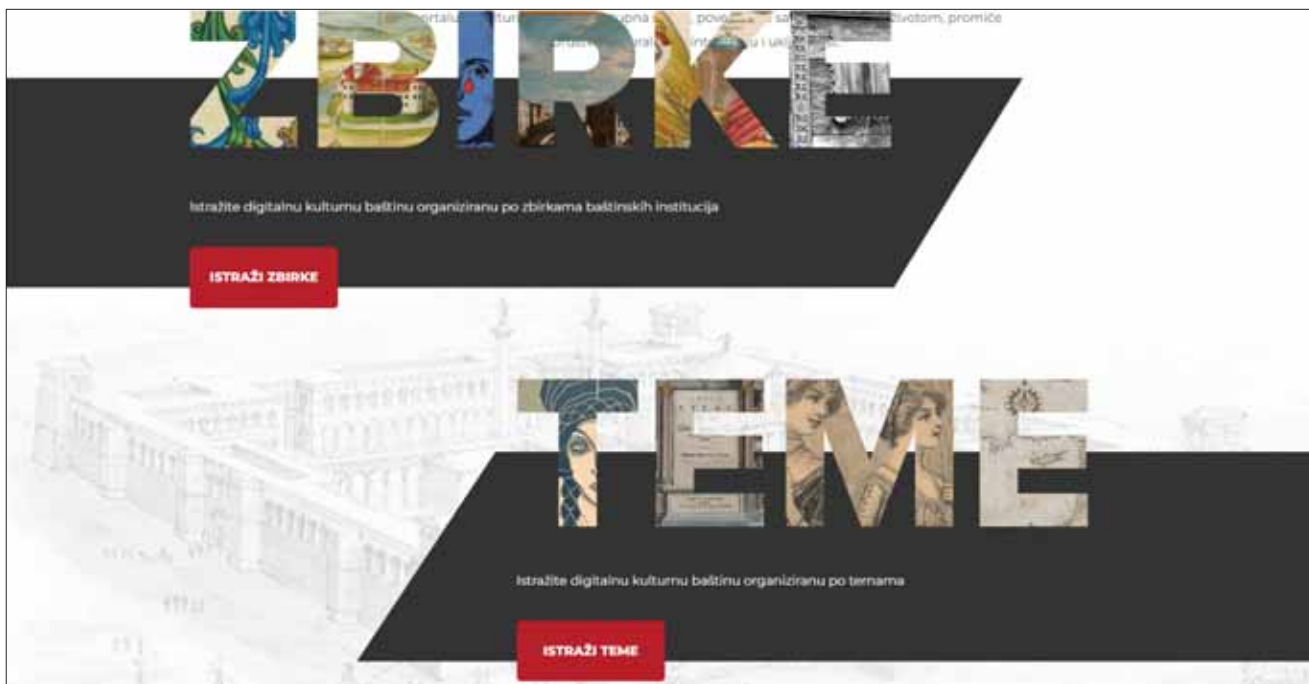
¹⁶ <https://min-kulture.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/Odluke/MKM/Odluka%20o%20prioritetima%20za%20eKultura%20digitalizaciju%20web.pdf>

¹⁷ <https://min-kulture.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/Odluke/MKM/Odluka%20o%20prioritetima%20za%20eKultura%20digitalizaciju%20web.pdf>

ZAKLJUČNO

Sinergijsko djelovanje baštinskih ustanova i nadležnih državnih tijela prema osiguranju što boljih infrastrukturnih pretpostavki, razvoja stručnih kapaciteta i cjeloživotnog obrazovanja, poticanja međuinstitucijske suradnje i aktivnijeg sudjelovanja svih baštinskih ustanova u području digitali-

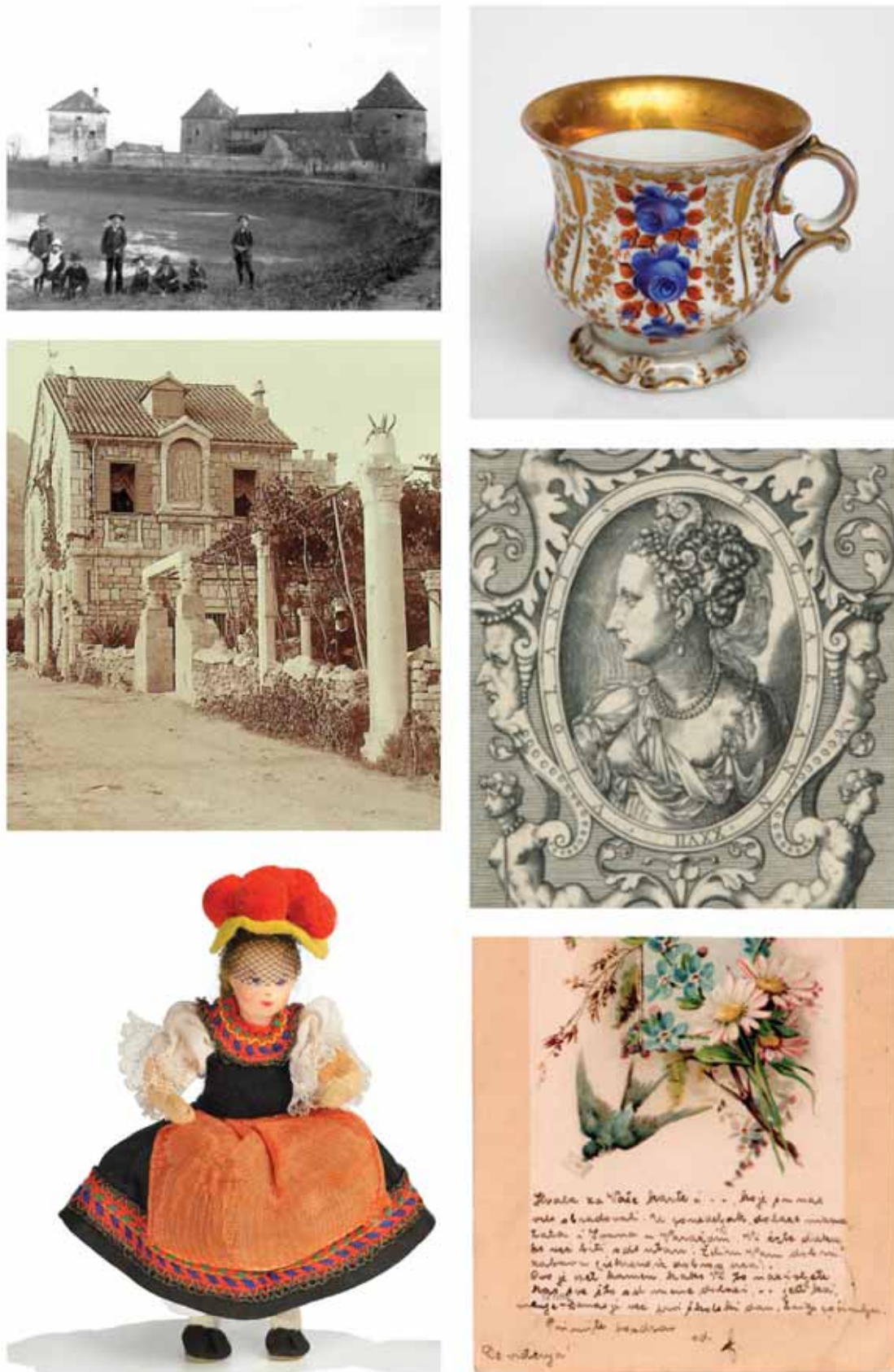
zacije kulturne i prirodne baštine zajednički je doprinos razvoju znanosti. Građa i dosadašnji kvalitetni podaci i prikupljena znanja baštinskih institucija nepresušan su i vrijedan izvor za njihova daljnja stručna i znanstvena istraživanja te bogat izvor podataka o kulturnoj baštini učenicima i studentima u obrazovne svrhe, kao i svim zainteresiranim građanima Republike Hrvatske.

Sl. 2. Digitalna platforma eKultura – prikaz sučelja s pretragama po zbirkama i temama

Sl. 3. Digitalna platforma eKultura – prikaz sučelja s brojem zbirke (217), predmeta (230736) i virtualnih izložbi (5) na dan 11. 2. 2024.

Sl. 4. Kolaž raznovrsnih sadržaja objavljenih na platformi eKultura (Šalica, Muzej za umjetnost i obrt, MUO-018116/1, Sisak – Stari grad s djecom, Gjuro Szabo, Ministarstvo kulture i medija, MKM-FKB-6331 GS, Razglednica – Cvjetni aranžman s pticom, Muzej za umjetnost i obrt, MUO-013354/27, Tusculum, Solin, Konzervatorski odjel u Splitu, Lutka – Njemica, Etnografski muzej, Zagreb 50770a, Koturaljke na četiri kotačića, Muzej Slavonije, Osijek, MSO-T – 326, Violantis Pignae, Martin Kolunić Rota (o. 1532. – o. 1582.), Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, 15126 GZGH 2211 kol 5)

Sl. 5. Digitalna platforma eKultura – prikaz sučelja s 3D prikazom Višeslavove krstionice, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika – Split

Sl. 6. Digitalna platforma eKultura – prikaz detalja 3D prikaza Višeslavove krstionice, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika – Split

HERITAGE INSTITUTIONS AND THEIR CONTRIBUTION TO SCIENCE

S U M M A R Y

The work reflects on the key determinants for the scientific activities of heritage institutions such as necessary infrastructural capacities, encouragement of inter-institutional collaboration, the importance of publishing activities, and the opportunities brought by the process of digitization, taking into account the role of the Ministry of Culture and Media of the Republic of Croatia which continuously supports archival, library, and museum activities in the Republic of Croatia. The valuable materials of heritage institutions, col-

lected data, and knowledge represent an additional stimulus for the development and improvement of their scientific and artistic activities. The progress made and possible enhancements for the scientific activities of heritage institutions are considered in order to strengthen their position and direct socially responsible action towards greater visibility and data accessibility.

Keywords: heritage institutions, archives, libraries, museums, digitalization, inter-institutional collaboration.